

7

**”EN MÄ OO SAMANLAINEN”
Maahanmuuttotaustaisten nuorten
kokemuksia ulkopuolisuudesta**

Minna Saarinen & Tuomas Zacheus

Maailma muuttuu, maapallon väestö kasvaa ja kansainvälinen liikkuvuus lisääntyy. Globalisaation ja muuttoliikkeiden vaikutuksesta kulttuurit sekoittuvat.¹ Syyt ihmisten muutolle maasta toiseen ovat moninaisia: synnyinmaasta muutetaan pois muun muassa työn, opiskelun, puolison ja muun perheen, parempien elinmahdollisuuksien, sotien, väkivallan, tulvien, kuivuuden ja nälänhädän takia.² Kun niin muuttosyyt kuin lähtömaatkin ovat monenlaisia, vastaanottavissa maissa on kiinnitettävä entistä enemmän huomiota tulijoiden kotoutumiseen.

Oma lukunsa ovat toisen tai kolmannen sukupolven maahanmuuttotaustaiset henkilöt. He ovat itse syntyneet maassa, johon heidän vanhempansa tai isovanhempansa ovat aikanaan muuttaneet, eivätkä he välttämättä miellä kodikseen sen koommin omaa kuin sukulaistensaakaan synnyinmaata. Tärkeä kysymys onkin, milloin maahanmuuttotaustaisuus loppuu ja milloin henkilön katsotaan tulevan osaksi niin sanottua valtaväestöä. Esimerkiksi aasialaistaustaisia yhdysvaltalaisia tutkineen Pyong Gap Minin mukaan kolmannen ja neljännen

sukupolven aasialaistaustaisilla ei ole samoja mahdollisuuksia yhteiskunnassa kuin valkoihoisten maahanmuuttajien jälkeläisillä, joiden on jo mahdollista ”valita” oma etninen identiteettinsä. Eräs syy tähän on, että aasialaistaustaiset joutuvat kohtaamaan sellaisia yhteiskunnan luomia esteitä muun muassa työllistymisessä, joita valkoiset yhdysvaltalaiset eivät kohtaakaan.³

Maahanmuuttotutkija Pasi Saukkosen mukaan se, miten toisen sukupolven maahanmuuttotaustaiset ihmiset löytävät paikkansa yhteiskunnassa, on kansainvälisten kokemusten perusteella ratkaiseva testi kotouttamisen onnistumiselle. Jos liian moni heistä syrjäytyy yhdellä tai useammalla yhteiskuntaan osallistumisen ja osallisuuden ulottuvuudella, kielteiset vaikutukset ulottuvat koko yhteiskuntaan.⁴

Koska suomalainen yhteiskunta on viimeisen parinkymmenen vuoden aikana selvästi monikulttuuristunut,⁵ kotoutumiseen liittyvät teemat ovat tulleet yhä ajankohtaisemmiksi. Usein huomio on kuitenkin keskittynyt joko menestystarinoihin tai varoittaviin esimerkkeihin: ihmisiin, jotka ovat kotoutuneet Suomeen hyvin tai vaihtoehtoisesti syrjäytyneet työelämästä tai radikalisoituneet. Sen sijaan vähemmän huomiota on kiinnitetty sellaisiin maahanmuuttotaustaisiin henkilöihin, jotka kyllä ovat kotoutuneet maahan ”ulkoisesti” mutta eivät välttämättä ”sisäisesti”. Toisin sanoen kielitaidosta, koulutuksesta ja työpaikasta huolimatta he saattavat tuntea itsensä ulkopuolisiksi ja erilaisiksi. Emme tarkoita sisäisellä kotoutumisella omien juurien tai vanhempien kulttuurin hylkäämistä, vaan sitä, että ihminen tuntee yhteenkuuluvuutta muiden Suomessa asuvien kanssa riippumatta omasta alkuperästä tai kotikulttuurista.⁶

KOTOUTUMISEN ERILAISET ULOTTUVUUDET

Kotoutumisen käsite ei ole aivan yksinkertainen. Pasi Saukko-
nen jakaa sen neljään pääalueeseen. *Rakenteellisen kotoutumisen*
keskeinen osa-alue on sijoittuminen työmarkkinoille. Rakenteellistä kotoutumista ovat lisäksi muun muassa pääsy koulutukseen ja menestyminen siinä. Kotoutumista mitataan usein vain ”kovilla” rakenteellisilla mittareilla, kuten työllistymisellä, koulutuksella tai tulotasolla. Sen sijaan *kulttuurinen kotoutuminen*, *vuorovaikutuksellinen kotoutuminen* ja *identifioiva kotoutuminen* jäävät usein vähemmälle huomiolle.

Kulttuurinen kotoutuminen tarkoittaa asuinmaan kielen tai kielten oppimista mutta myös paikallisten normien ja arvojen sekä yhteiskunnallisten pelisääntöjen omaksumista. On syytä muistaa, että kulttuurinen kotoutuminen on kaksisuuntaista ja edellyttää muutosta myös valtaväestöltä. Vuorovaikutuksellinen kotoutuminen on ennen kaikkea sosiaalisten suhteiden rakentamista. Erityisesti koulu ja koulutus ovat siinä tärkeässä osassa, koska oppivelvollisuuden piirissä on koko ikäluokka. Parhaimmillaan vuorovaikutuksellinen kotoutuminen myös parantaa kielitaitoa ja lisää itseluottamusta vuorovaikutustilanteissa. Identifioiva kotoutuminen taas rakentuu rinnakkain edellä mainittujen kotoutumisen osa-alueiden kanssa. Se kehittyy erityisesti silloin, kun maahanmuuttotaustainen henkilö alkaa kokea itsensä uuden kotimaansa täysivaltaiseksi jäseneksi. Kotoutunut henkilö tuntee yhteenkuuluvuutta muiden samaan yhteiskuntaan kuuluvien kanssa ja näkee asuinmaansa myönteisessä valossa.⁷

On myös syytä erottaa toisistaan *kotoutuminen* ja *kotouttaminen*. Kotoutuminen on yksilön omaa toimintaa, esimerkiksi kielen, yhteiskunnan käytäntöjen ja sääntöjen opettelua sekä sosiaalisten suhteiden rakentamista. Kotouttamisella

puolestaan tarkoitetaan yhteiskunnan toimintatapoja ja rakenteita, joilla sen jäsenet pyritään liittämään osaksi yhteiskuntaa.⁸

Kotoutumiseen vaikuttaa moni asia, joista yksi on *hyväksyntä*. Yhdysvaltalainen politiikan tutkija Rahsaan Maxwell on koonnut eri tutkimusten perusteella asioita, jotka vaikuttavat siihen, kuinka helposti maasta toiseen muuttavat hyväksytään osaksi yhteiskuntaa. Ensinnäkin heidät hyväksytään helpommin, jos he muistuttavat ulkoisesti, esimerkiksi ihonväritään, yhteiskunnan enemmistöä ja harjoittavat näiden kanssa samaa uskontoa. Lisäksi hyväksynnän saaminen helpottuu, jos he ovat syntyisin maista, joissa on samankaltainen kulttuuri kuin uudessa asuinmaassa. Mikäli henkilö kuitenkin poikkeaa ulkonäöltään ja uskonnoltaan muista sekä on kotoisin maasta, jonka kulttuuri on selvästi erilainen, hänet hyväksytään helpommin, jos hän oppii maan valtakielen, omaksuu sen kulttuuriin kuuluvia käytäntöjä, antaa jälkikasvulleen samanlaisia nimiä kuin muut ja on sosioekonomisesti korkeassa asemassa.⁹ Hyväksytyksi tuleminen on siis vaivattomampaa niille, joilla on varallisuutta ja jotka omaksuvat tai joilla on valtakulttuurin piirteitä, ja haastavampaa niille, joiden sosioekonominen asema on heikko ja jotka ovat ensisijaisesti sosiaalistuneet¹⁰ kulttuuriin, joka uudessa kotimaassa on vieras.

Kulttuuri on monin tavoin kotoutumisen ytimessä. Kulttuurilla tarkoitetaan kaikkea sitä, mikä siirtyy ihmiseltä toiselle vuorovaikutuksen ja merkkien välityksellä: esimerkiksi tapoja, uskomuksia, lakeja, taitoja ja tietoja. Ryhmään tai yhteisöön liitettyinä kulttuuri on yhteisesti jaettu merkitysjärjestelmä, henkilökohtaisten merkitysten ja yhteisten viitekehysten verkosto tai ihmisten luomien merkitysten seitti. Kulttuuri on siis henkilökohtaisesti koettava mutta samalla jollekin ryhmälle yhteinen asia.¹¹

Kun ihminen muuttaa maasta toiseen, on käytännössä erittäin vaikeaa täysin hylätä alkuperäinen kulttuuri ja omaksua uusi kulttuuri täydellisesti.¹² Maahanmuuttotaustaisten ihmisten alkuperäisen kulttuuriin nujertaminen pakottamalla heidät luopumaan normeistaan ja arvoistaan ei edistä kotoutumista uuteen yhteiskuntaan. Pikemminkin se luo vakavia sosiaalisia ja mielenterveydellisiä riskejä.¹³ Jos ihminen lisäksi tuntee olevansa uuden maansa yhteiskunnasta syrjässä ja jos tämä tunne pitkittyy, tyytymättömyys yhteiskuntaa kohtaan saattaa voimistua. Kierre on valmis, jos maan valtaväestö vielä suhtautuu muualta tulleisiin ihmisiin kielteisesti ja pitää muita kulttuureita valtakulttuuria alempiarvoisina. Tämä saa tulokkaat suhtautumaan kielteisesti valtaväestöön ja vetäytymään omiin yhteisöihinsä.¹⁴ Samoin koulutuksessa ja työelämässä usean sukupolven ajan kohdattu syrjintä aiheuttaa vastustusta valtaväestön kulttuuria kohtaan, jolloin syrjityt helposti luovat omia vastakulttuureitaan.¹⁵

KOTOUTUMISEEN ON ERILAISIA POLKUJA

Akkulturaatiolla tarkoitetaan eri kulttuureista kotoisin olevien ihmisten tai ryhmien kohtaamista ja tämän tuloksena syntyneitä muutoksia näiden kulttuurisissa toimintatavoissa.¹⁶ Kanadalaisen psykologin John Berryn¹⁷ akkulturaatiomallin mukaan henkilöt valitsevat erilaisia strategioita, joiden mukaan he muodostavat kulttuurista identiteettiään uudessa yhteiskunnassa. Berryn teoriassa on neljä akkulturaatiostrategiaa: *assimilaatio* (sulautuminen), *separaatio* (eristäytyminen), *integraatio* (yhdistäminen) ja *marginalisaatio* (syrjään jääminen). Assimilaatiostrategiaa noudattavat henkilöt, jotka eivät halua pitää yllä alkuperäistä kulttuurista identiteettiään ja jotka aktiivisesti omaksuvat uuden kulttuurin piirteitä. Separaatiostrategia

taas on niillä, jotka haluavat vaalia alkuperäistä identiteettiään mutta eivät halua olla tekemisissä muiden kulttuurien kanssa. Integraatiostrategiaa noudattavat ne, joiden tavoitteena on sekä pitää yllä alkuperäistä kulttuuriaan että omaksua uusi kulttuuri. Marginalisaatiostrategiasta puhutaan silloin, kun henkilöillä ei ole kiinnostusta tai mahdollisuutta sen paremmin alkuperäisen kulttuurin ylläpitämiseen kuin uuden kulttuurin omaksumiseen.¹⁸

Maahanmuuttotaustaisia ihmisiä käsittelevissä tutkimuksissa puhutaan toisinaan myös *segregaatiosta*, jolla tarkoitetaan väestöryhmien eristäytymistä muista omiksi yhteisöikseen. Tässä mielessä segregatio on samanlainen käsite kuin separatio. Niiden keskeinen ero on kuitenkin se, että separatio on lähinnä psykologinen käsite, jolla viitataan ”henkiseen eristäytymiseen”, kun taas segregatio kuvaa ennen kaikkea alueellista eristäytymistä.¹⁹

Uuteen yhteiskuntaan sopeutumisessa menestyksekkäimmäksi strategiaksi on Berryn mukaan osoittautunut integraatio ja vähiten menestyksekkääksi marginalisaatio. Assimilaatio ja separatio sijoittuvat näiden väliin. Toisin sanoen kun yksilö kahden kulttuurin kohdatessa osallistuu molempien ryhmien toimintaan, seuraukset kotoutumiselle ovat myönteiset todennäköisemmin kuin silloin, jos hän osallistuu vain toisen tai ei kummankaan ryhmän toimintaan.²⁰ Myös kotimaisessa tutkimuksessa on tuotu esille, että integraatioon suuntautunut ihminen on ylopeä omasta kulttuuristaan ja samalla avoin uutta kulttuuria kohtaan²¹ ja että näitä molempia ominaisuuksia tarvitaan vahvan identiteetin rakentamiseksi.²²

Kuten psykologi Peter Weinreich kuvaa, akkulturaatio ei kuitenkaan ole niin kaavamainen ja yksinkertainen prosessi kuin Berry esittää. Todellisuudessa kotoutuminen on monimutkainen tapahtumasarja, joka ei pelkisty akkulturaatiostrategian

valitsemiseen neljästä vaihtoehdosta.²³ Myös sosiologit Alejandro Portes ja Patricia Fernández-Kelly ovat päätyneet siihen, että malli suoraviivaisesta kotoutumisesta ei pidä kaikkien kohdalla paikkaansa.²⁴ Sen sijaan prosessi voi edetä useita erilaisia polkuja pitkin. Ihmisten täytyy elämänsä aikana jatkuvasti määrittellä uudelleen omaa kulttuurista identiteettiään.²⁵ Lisäksi akkulturaatio ei aina seuraa yksilön tietoisesti valitsemaa strategiaa, vaan joskus ihminen voi ajautua osittain ulkoisten tekijöiden vuoksi assimilaatioon, separaatioon, integraatioon, marginalisaatioon tai näiden yhdistelmiin.

Kulttuurintutkijoiden Sunil Bhatian ja Anjali Ramin mukaan Berryn teorian keskeinen puute on, että se kuvaa integraatiostrategiaa akkulturaation lopputavoitteeksi kuitenkin kuvailematta kehitystä, joka integraatioon on johtanut. Todellisuudessa akkulturaatioon kuuluu jatkuvaa pohdintaa, jonka avulla ihminen hakee omaa paikkaansa niin historiallisesti, poliittisesti kuin kulttuurisestikin. Integraatio, assimilaatio, marginalisaatio tai separaatio eivät ole akkulturaation päätepesteitä vaan pikemmin pysähdyspaikkoja tapahtumassa, joka liikkuu molempiin suuntiin.²⁶ Onnistuneeseen kotoutumiseen on siis monia reittejä sen sijaan, että olisi olemassa ainoa oikea väylä, jota kaikkien tulisi noudattaa. Siihen, onnistuuko kotoutuminen vai ei, vaikuttavat monimutkaiset yksilölliset ja rakenteelliset tekijät.

ONKO NUORTEN IDENTIFIOIVA KOTOUTUMINEN KESKEN?

Miten haastattelemamme toisen sukupolven maahanmuuttotau-
taustaiset nuoret eroavat muista maahanmuuttotau-
taustaisista nuorista? Eivätkö kaikki maahanmuuttotau-
taustaiset ihmiset – tai ainakin suurin osa heistä – elä synnyinmaansa tai

MITÄ JA MITEN TUTKIMME?

Luku sisältää kaksi pääteemaa – kotoutuminen ja uuteen kulttuuriin sopeutuminen sekä ulkopuolisuuden kokemukset – joita tarkastelemme nuorten teemahaastatteluiden avulla. Kysymme, millaisia kokemuksia toisen sukupolven maahanmuuttotaustaisilla nuorilla on kotoutumisestaan ja elämästään Suomessa. Toinen tutkimuskysymys on, miten näiden nuorten suhde menneisyyteen ja tulevaisuuteen ilmenee.

Aineistona käytämme teemahaastatteluita, joissa kolme peruskoulun yhdeksättä luokkaa käyvää nuorta kuvaa käsityksiään itsestään eri kulttuurien vaikutuspiirissä, suhdetaan kavereihin, yhteishakuun ja perheeseensä. Valitsimme teemahaastattelujen menetelmän, koska tilastollisten tunnuslukujen lisäksi on tärkeää kuulla asioista nuorten itsensä kertomana. Lisäksi nuorten identiteetin moninaisia ulottuvuuksia ei ole mahdollista tavoittaa muulla tavoin kuin haastattelemalla heitä.

Kolme nuorta (kaksi tyttöä, yksi poika) valittiin sen perusteella, että he kaikki edustavat koko haastatteluaineistossa (n=112) tyypillisiä tapauksia nuorista, jotka ovat kotoutuneet ”ulkoisesti” eli osaavat hyvin suomen kieltä, käyvät koulua ja suuntautuvat toisen asteen opintoihin. Sen sijaan he eivät ole kotoutuneet ”sisäisesti”. Tämä tarkoittaa, että vaikka he ovat syntyneet Suomessa, he tuntevat silti olevansa erilaisia valtaväestöön verrattuna. Nuoria yhdistää siten ulkopuolisuuden tunne.

Kaikki kolme nuorta ovat toisen sukupolven maahanmuuttotaustaisia, joiden vanhemmat tulivat Suomeen 1990-luvulla pakolaisina Lähi-idän ja Afrikan maista. Heidän sukulaisensa asuvat eri puolilla maailmaa. Yksi nuorista haki perusasteen jälkeen lukioon, yksi kaksoistutkinto-ohjelmaan ja yksi ammatilliseen koulutukseen.

Nuoria haastateltiin heidän viimeisenä peruskoulukeväänään. Kaikki haastattelut olivat yksilöhaastatteluita, jotka kestivät 40 minuutista tuntiin. Kaikki haastateltavat puhuivat hyvää suomea, koska he ovat asuneet maassa koko elämänsä. Nuoret olivat erittäin sanavalmiita ja uskalsivat tuoda mielipiteensä selvästi esiin. Haastatteluissa he kertoivat menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuuden haaveistaan.

Luku edustaa tapaustutkimusta. Tapaustutkimuksessa kohteena on yleensä yksi tapaus tai pieni joukko tapauksia, joiden ymmärtäminen on tutkimuksen päämäärä. Tässä tapauksia on kolme, joten tutkimus toteutettiin monitapausasetelmana. Tämäntyyppiset tutkimukset tuovat esiin usein erilaisia ongelmia, joita ei yhden tapauksen tutkimuksessa tule ilmi. Tapaustutkimuksessa korostuu toimintaympäristön merkitys, sillä tällainen tutkimus tuottaa kontekstipohjaista tietoa. Ilmiöt siis ymmärretään poliittisissa, taloudellisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa yhteyksissään. Tapausten vertailu on olennainen lähestymistapa tapaustutkimuksessa, jossa pyritään selittämään vaihtelua.

vanhempiansa synnyinmaan ja uuden asuinmaansa kulttuurien ristipaineessa ja tunne jossain vaiheessa ulkopuolisuutta valtaväestöön nähden? Kotoutuakseen ihmisen täytyy löytää oma paikkansa psyykkisesti ja fyysisesti.²⁷ On tunnettava kuuluvansa joukkoon riippumatta siitä, mikä oma tausta on. Nähdäksemme tämä prosessi on kesken niillä kolmella nuorella – Leylalla, Erhanilla ja Annahilla – joita kuvaamme tässä luvussa. Seuraavaksi käymme läpi heidän tarinansa yksi kerrallaan. Lopuksi palaamme siihen, mikä yhdistää ja erottaa heidän kotoutumistaan.

Leyla

Leylan vanhemmat lähtivät Somaliasta sisällissodan takia, eikä hän ole varma, miten he päätyivät juuri Suomeen.

No, se syy oli, koska Somaliassa oli ja on nytki vielä sota ja tällaset. Se johtuu siitä. Niin, että musta tuntuu, et ne sai sen visan ja tälle, niin ne tuli tänne... Ne ehkä vaan valitsi sen silleen. Mä en tiä, mä en oo ihan satavarma. Mut joo, ne ehkä valitsi sieltä. Ne ehkä aatteli, et se on hyvä paikka. Siihen aikaan kun ne tuli Suomeen, niin ne sano, et täällä ei ollu yhtään maahanmuuttajia.

Leylalla on vanhempinsa lisäksi joitain sukulaisia Suomessa, kun taas osa suvusta asuu eri puolilla maailmaa. Hänellä on tapana joskus matkustaa sukulaistensa luo ulkomaille, mutta vanhempinsa synnyinmaassa hän on käynyt vain kerran. Hän ei ole täysin varma, mitä maata kutsua kotimaakseen.

Mä en tiä, voinks mä sanoo mun oma kotimaa, kun mä kävin siellä kerran, mä ja mun äiti. Mun äiti on tavallaan tottunu siihen ja kaikkee, mut mä, kun mä menin sinne, mä en silleen. Olikse se, et mä en oo tottunu siihen säähän, koska mä oon tottunu Suomeen... Niin mä oon syntyny, niin sit tavallaan mä kyl tunnen, et mun kotipaikka on mun oma maa. Mut siihen mihin mä oon tottunu, et mä näkisin, et mä asuisin täällä.

Jos maahanmuuttotaustainen ihminen palaa takaisin sinne, mistä hän on lähtöisin, hän saattaa joutua käymään läpi uuden akkulturaatioprosessin. Toisessa maassa ja kulttuurissa vietetty

aika jättää jäljet ihmiseen. Aika ulkomailla on voinut hämärtää entisen etnisen identiteetin, eri kulttuurien kautta muodostuneet identiteetit ovat voineet olla jännitteisiä tai ne ovat voineet säilyä sopusoinnussa.²⁸

Leylan pohdinnat mahdollisesta sopeutumisestaan Somalian oloihin ilmentävät Suomessa vietetyn ajan merkitystä hänen identiteetilleen. Leylalla on ristiriitainen olo siitä, mikä hänen kotimaansa on, koska hän kokee juuriensa olevan vanhempiansa kotimaassa, mutta hän on kuitenkin syntynyt ja asunut koko elämänsä Suomessa. Vaikka Leyla kokee olevansa henkisesti kotonaan Somaliassa, hän kuitenkin epäilee, pystyisikö hän sopeutumaan maan olosuhteisiin silloinkaan, jos sotiminen loppuisi ja nälänhätä ja kuivuus vähenisivät.²⁹

Mun mielestä se on just siisti kun mä meen sinne. Niin mä nään kaikki ihan eri tavalla, kun mulle kerrotaan. Kun mä meen ulos, ne kertoo mulle, kun mä tiän paljo meiän kulttuurista, mut ne kertoo enemmän ja tallein. Ja sama sielki, mä opin uusii sanoja koko ajan, kun mä en oo syntyny siellä... Se on se just, mä en tiää, koska mä en oo tottunu siihen ilmastoon ja kun siellä on kaikki ihan erilaista mitä täällä. Mut ei ikinä tiää, jos mä lähden.

Toisaalta kun Leyla puhuu elämästään Suomessa, esiin tulee kokemus erilaisuudesta, joka selvästi vaivaa häntä. Identifioivassa kotoutumisessa olisi Saukkosen mukaan tärkeää, että kaikki samassa paikassa asuvat ihmiset taustasta ja kulttuurista riippumatta tuntisivat kuuluvansa samaan yhteisöön, esimerkiksi kaikki helsinkiläiset, niin valtaväestö kuin maahanmuuttotaustaisetkin, tuntisivat olevansa osa monikulttuurista Helsinkiä.³⁰ Erilaisuuden kokemuksen lisäksi Leyla on

kokenut, että häntä on kohdeltu epäoikeudenmukaisesti esimerkiksi koulussa.

[...] mä silleen suutun, kun mulla tulee opettajan kaa silleen ristiriitaa ja tällein ... Esim jos mua syytetään jostain. [...] Mulla on monesti ollu yhen open kaa, et se suosii jotakuta ja tälleen. Sit se ei tiedä, et mä saan sen huonon kohtelun ja tälleen, mut se on sit tavallaan sitä ristiriitaa, jos mä sanon mun luokanvalvojalle. Sit se on tavallaan, et ope sanoo eri juttuja ja mä sanon eri juttuja. Se on tavallaan aina, et sitä opee uskotaan ja tällein. Niin mä oon oppinu ysillä, et ne pitää vaan hyväksyy ja silleen lopettaa se väittäly ja tällein, koska ei se auta mua missään.

Opettaja ei ole ainoa, jonka toiminnan Leyla on kokenut loukkaavana. Myös luokkatovereiden rasistiset puheet afrikkalaisista ovat jääneet vaivaamaan häntä. Hän ei kuitenkaan katso heidän kanssaan kinaamisesta olevan hyötyä, joten hän arvelee, että on parempi niellä kiukkunsa ja olla hiljaa.

No mä oon kokenu kyllä aika paljon tällasta. Etenkin kun jotkut luokkalaiset, ne ei ikinä mieti, mitä ne sanoo. Ne just, millon se olikaan, pari viikkoo sit, kun se mun luokkakaveri sano, et afrikkalaiset ei osaa käyttäytyy, et me otetaan niitten työpaikat ja tällein ja mitä me tehään täällä. Kyllä mä tunsin sen loukkaavan ja mä halusin sanoo jotain. Mut mä aattelin, et jos mä sanon jotain, niin siitä tulee riitaa ja sit mä en aio sanoo siitä. Mä en aio, tiedätsä, olla mitään kiltisti tai jotain. Niin mä vaan purin mun kieltä ja olin hiljaa.

Kysymykseen siitä, miltä epäoikeudenmukaisuus koulussa hänestä tuntuu, Leyla vastaa kuvauksella siitä, kuinka raskasta on tuntee itsensä erilaiseksi. Vaikka luokkatovereiden pilkkua ja opettajan epäoikeudenmukaista kohtelua on vain siedettävä, äidille voi asioista kertoa.

No mä puhuin äidille ja tälle ja mä kerroin siitä. Niin se ei oo silleen kiva tunne. Mut se on se totuus, et mä aina tuun oleen erilainen. Ei se siitä johu, et mä en oo suomalainen ja tälle. Mut se on silleen se vähän totuus se, en mä oo samanlainen. On vaikka suomalaisii, kyl mulle tulee ristiriitaa ja tälle, koska mä nään ne jutut eri tavalla, miten se näkee.

Monikulttuurisuus rohkaisee saman yhteiskunnan sisällä eläviä ryhmiä säilyttämään etnisen ja kulttuurisen erityisyytensä mutta samalla osallistumaan laajemman yhteiskunnan toimintaan. Tämä on vastakohta *sulauttamispyrkimyksille*, jolloin etnistä erityisyyttä kavennetaan ja yhteiskuntaa samankaltaistetaan.³¹ Monikulttuurisuuden edellytyksenä on yhteiskunnassa vallitseva laaja hyväksyntä sille, suhteellisen vähäinen syrjintä, myönteinen asenne erilaisia etnisiä ryhmiä kohtaan sekä kaikkien ihmisten ja ryhmien kiinnittyminen yhteiskuntaan.³² Leylan puhe heijastaa aiempien tutkimusten tuloksia tällaisen ilmapiirin puuttumisesta 2010-luvun Suomessa.³³ Hän kokee loukkaaviksi väitteet siitä, että maahanmuuttotoustaistet ihmiset vievät suomalaisten työpaikat tai että heillä ei ole oikeutta olla Suomessa.

No loukkaavaa on se, et jotkut on silleen, et miks me ollaan täällä tai et me viedään niitten työpaikat tai jotain tollasta. Koska se on tavallaan se sama juttu,

kun olik se jossain, kun Suomessa tapahtu, niin se oli kai se maailmansota, olik se kakkonen. Niin lapset vietiin Ruotsiin ja aika monet ihmiset meni Ruotsiin töihin, opiskeleen. Niin se on se sama juttu nyt meille, kun meiän maassa ei voi asuu. Siellä on sotia ja kaikkee, niin ei me tulla tänne, et me otetaan niitten paikat tai jotain. Mut se on silleen, et jokainen vanhempi haluu, et niitten lapsi saa hyvät opinnot hyvässä ympäristössä. Ja must tuntuu, ett monet ei ymmärrä sitä ja ne ottaa sen negatiivisesti, et täällä on ulkomaalaisia.

Kokemustensa perusteella Leyla toivoo ymmärrystä sille, miksi jotkut joutuvat lähtemään pakoon kotimaastaan. Hän haaveilee aikuisena voivansa opettajana ohjata nuoria monikulttuurisuuden ymmärtämiseen ja suvaitsevaisuuteen.

Joo, niin et mä opettaisin niille, et vaikka jos sun vanhemmat on nyt eri kulttuurista tai tälleen, et kaikki on silti samanlaisii ja tällein. Ja silti näitten kaikkien maahanmuuttajien vanhemmat tuli, niillä oli hyvä syy, miks ne lähti niitten omasta maasta ja tällein. Koska se on se totuus, että kukaan ei haluu lähtee niitten omasta maasta, missä ne tuntee ittensä just sopivaks.

Kaikki ihmiset tarvitsevat seuraa, minkä vuoksi sosiaaliset verkostot ja ihmissuhteet ovat tärkeitä.³⁴ Maahanmuutto-taustaisille ihmisille sosiaaliset suhteet ovat erittäin tärkeitä paitsi koulutus- ja työmahdollisuuksien myös hyvinvoinnin kannalta.³⁵ Britanniassa toteutetun tutkimuksen mukaan lapset, jotka kokivat ikätoveriensa hyväksynnän vähentyneen, ilmoittivat myös etnisen identiteettinsä heikentyneen. Etniseen vähemmistöön kuuluvat lapset siis reagoivat

ikätovereiden torjuvaan käytökseen vetäytymällä pois päin etnisestä ryhmästään.³⁶

Erilaisuuden kokemuksistaan huolimatta Leylalla on paljon kavereita, ja he ovat hänelle hyvin tärkeitä. Hän tuntee viihtyväänsä paremmin maahanmuuttotaustaisissa porukoissa, vaikka hänen ystäviinsä kuuluu myös valtaväestön nuoria. Tämä vastaa Euroopan unionin perusoikeusvirasto FRA:n (European Union Agency for Fundamental Rights) vertailevan tutkimuksen tulosta, jonka mukaan EU-maissa asuvat etniset vähemmistöt ja maahanmuuttotaustaiset ryhmät suhtautuvat valtaosin suvaitsevasti toisiin etnisiin ryhmiin. 95 prosenttia vastaajista tuntisi olonsa mukavaksi tai neutraaliksi, jos naapureina olisi muihin etnisiin ryhmiin kuuluvia ihmisiä. Noin 80 prosentilla vastaajista oli myös ystäviä, jotka kuuluivat johonkin toiseen etniseen ryhmään.³⁷

Joo, kyl mä uskon, että mulla on riittävästi kavereita.
[...] Mulla on koulussa paljon kavereita. Kyl mulla on muissa kouluissaki ja tällein. Mut mä oon sellanen ihminen, et mä en päästä ihmisii mun lähelle helposti, et mä oon sulkeutunu ... Mulla on aika hyvii kavereita. Mulla on, enemmistö on, mikä se olikaan, ne on syntyne Suomessa, mut mä sanon, niin ulkomaalaisii. Niin mä tuun niitten kaa paremmin toimeen ja tällein. Mut joo, kyllä mulla on suomalaisiiki kavereita.

Kaiken kaikkiaan Leyla elää kansallisten kulttuurien välissä. Hän ei ole varma, mikä on hänen kotimaansa, mutta toisaalta hän ei ole varma siitäkään, missä haluaisi tulevaisuudessa elää. Hän myös kokee olevansa erilainen maahanmuuttotaustansa vuoksi. Erilaisuuden kokemus ilmenee muun muassa siten, että hän sanoo opettajansa kohtelevan häntä eri tavoin kuin

valtaväestön oppilaita ja hän joutuu myös kuuntelemaan luokkatovereiden rasistisia yleistyksiä maahanmuuttotaustaisista ihmisistä. Häntä harmittavat esimerkiksi väitteet siitä, että maahanmuuttajat ovat viemässä työpaikat suomalaisilta.

Erhan

Erhanin vanhemmat tulivat Suomeen Irakista 1990-luvun alussa pakolaisina. Hänellä ei ole tarkkaa kuvaa siitä, miten ja miksi vanhemmat tulivat juuri Suomeen. Koska he kuitenkin ovat olleet pakolaisleirillä, on luultavaa, että heidät on otettu Suomeen kiintiöpakolaisina.

No ne meni pakolaisiksi, ne lähti ekaks Saudi-Arabiaan, siäl ne oli jossain pakolaisleiril. Sit ne oli siel, tais olla vuos tai pari, enemmänkin varmaan, en mä muista. Mut sit jotenkin ne muutti Suomeen. Ne tuli ekaks tonne [paikkakunnalle X], siel ne oli muutama vuosi, kaikki mun muut veljet ja siskot on syntyny siel, sit ne muutti [nykyiseen asuinpaikkaan]. Sit mä synnyin [vuonna] -99.

Leylasta poiketen Erhanille ei ole epäselvää, mitä hän kutsuu kotimaakseen. Hän kokee kotimaakseen vanhempien lähtömaan, vaikka ei ole vielä koskaan käynyt siellä: ”Irak on kotimaa... En oo [käynyt Irakissa], mä haluan kyl käydä, toivottavasti tulee joskus... toivottavasti paranee se tilanne.”

Suomessa Erhanilla on Leylan tavoin jokapäiväisessä elämässään erilaisuuden kokemuksia. Vaikka ihmiset eivät sano hänelle suoraan, että hän on erilainen, hän vaistoa sen muiden ilmeistä, eleistä ja käyttäytymisestä. Lisäksi hän epäilee valtaväestön pelkäävän häntä pelkästään sen vuoksi, että hän on

arabitaustainen. Rasistiset yleistyks³⁸ ovat hänen mukaansa tyyppillisiä: ajatellaan, että kaikki irakilaiset tai arabit ovat tietynlaisia.

Jos vaik mä kävelen paikomis on vaan kantasuomalaisii, ni mä jotenkin tunnen itteni sellatti, et ne jotenkin pelkäis, voisko sanoo, et ne huomaa, et toi on ulkomaalainen, just arabitaustanen myös, ni ne alkaa jotenkin epäilee ja pelkää... et jotenkin saanu semmosen kuvan meist arabeist, et me ollaan jotenkin rikollisii, terroristei ja kaikkii ja sillon, jos ne näkee tämmösii, ni heti alkaa semmonen mieli, et toi voi olla joku jonkunlainen... ni se nostaa, suurentaa sitä rasismii meit kohtaan ja ihmiset alkaa niinku pelkää enemmän, et tänne Suomeenkin tapahtuis jotain.

Kysyttäessä haluaako hän tulevaisuudessa jäädä Suomeen vai kenties muuttaa vanhempiensa synnyinmaahan, Erhan vastaa haluavansa muuttaa Irakiin, koska siellä häntä ei pidetä erilaisena. Hän epäilee, ettei hän saisi Suomessa tasavertaisia mahdollisuuksia työelämässä valtaväestöön verrattuna. Suomessa katsotaan hänen mukaansa liikaa ihmisen taustaa: sitä, missä henkilön juuret ovat, ja sitä, millä tavoin tämä poikkeaa muista. Erilaisuuden kokemusten ja syrjinnän epäilysten vuoksi hänellä ei juuri ole uskoa tulevaan elämäänsä Suomessa.

[...] jos mä mietin, et mä jäisin Suomeen, ni must tulis joku, se on mun unelma, et must tulis yrittäjä.

[...] Ni mul on jotenkin semmonen aavistus, et jotenkin mä en sopis Suomeen, kun mä oon ulkomaalainen maahanmuuttaja. Mä en pystyis olee samal tasol kun suomalaiset jotenkin [...] Mä mietin sitä, et mä en

ttä tapahtuaks sitä, mut, toivottavasti ei, mut must tuntuu, et voi tapahtuu sellast, et esimerkiks työpaik-
koihin ei oteta, ei anneta semmosii mahdollisuuksii,
mut en mä tiä onks se oikeesti niin.

Erhanin suhtautuminen Suomeen muistuttaa Berryn akkulturaatiomallin separaatiostrategiaa.³⁹ Hän ei miellä Suomea kotimaakseen ja epäilee mahdollisuuksiaan työelämässä. Kotoutumisen näkökulmasta epäluottamus työllistymiseen on huolestuttavaa. Havainnot perinteisistä maahanmuutto-
maista, kuten Yhdysvalloista, osoittavat, että mikäli etniset ryhmät joutuvat pitkäaikaisen rasismien ja syrjinnän kohteeksi sekä koulutuspolkunsa aikana että työelämässä, he ennen pitkää menettävät uskonsa mahdollisuuksiinsa yhteiskunnassa. Tämän seurauksena he muodostavat sellaisia vastakulttuureita, jotka heikentävät edelleen heidän mahdollisuuksiaan saada työtä.⁴⁰ Syrjinnän kohteeksi joutuminen vähentää myös luottamusta yhteiskunnan julkisia instituutioita kohtaan.⁴¹

Kyl ne [sisarukset] on kertonu vähän juttui, et on nekin kohdannu rasismii just työpaikois, et esim pomot pitää niit semmosina, et ei ne tee. Et suomalaiset olis jotenkin parempii työläisii, mut sekin on ihan väärin, et ei se oo niin kun pari kertaa ... Et sitä mä pelkään, et ei mua otettais tosissaan.

Erhanin kokemukset ovat linjassa belgialaistutkimuksen kanssa, jonka mukaan turkkilais- ja pohjoisafrikkalaistaustaiset nuoret uskoivat belgialaistaustaisia vahvemmin koulutuksen tärkeyteen yleisellä tasolla tai teoriassa. He olivat kuitenkin pessimistisempiä sen suhteen, mikä merkitys koulutuksella on yksilön ammatilliseen menestykseen käytännössä.⁴²

Erhanin mukaan hänen koulussaan vallitsee selvä järjestys, jossa toisia arvostetaan enemmän kuin toisia, eivätkä oppilaat ole tasavertaisessa asemassa. Opettajat eivät Erhanin mukaan pyri purkamaan näitä arvoasetelmia.

Mun mielest, mä sanoisin suoraan, et meidän koulun henki tai semmottii, tosi monel on semmonen tunne, et ne pelkäis ihan tulla tänne, ne tuntee ittes syrjittynä vähän. [...] Mä oon tosi paljon huomannu tämmösii juttui. Ei ihan kaikki varmaan huomaa, mut tääl on mun mielest selväst semmosii, miten mä sanoisin hierarkia, et on ne suositut, sit on ei niin suositut, sit on nörtit, luuserit. Tämmöst ei varmaan ihan heti huomaa, mut semmost on täällä kyllä, et mä muuttaisin varmaan sitä, et miten opettajat suhtautuu tomoseen, et opettajat ei oo niinku nykyään.

Kysyttäessä tarkemmin koulussa vallitsevasta arvojärjestyksestä Erhan sanoo, että maahanmuuttotaustaiset oppilaat ovat arvoasteikossa korkeammalla kuin valtaväestöön kuuluvat, kun taas ainakin joillekuille opettajille asia on päinvastoin.

Mä en oikein osaa selittää, mut jos puhutaan niinku oppilaist ja miten oppilaat suhtautuu, minkälainen se hierarkia on, ni mun mielest just ne ulkomaalaiset on ne suosituimmat, eli suomalaiset on vähemmän suosittui... Must tuntuu kyl, et jotkut opettajat ajattelee, et suomalaiset on jotenkin ylempänä kun kun ulkomaalaiset, mut nii, en mä osaa sanoo... mut mul on vaan semmonen tunne.

Erhanin kaveripiiri on hyvin monikulttuurinen. Vaikka hän on itse arabi, hänen kavereihinsa kuuluu myös kurditaustaisia nuoria. Itse asiassa hänen kaveripiirissään ei ole juurikaan nuoria, joilla on samanlainen maahanmuuttotausta.

No ei mul oikeestaan irakilaisii kavereit, mut on muutama on arabitaustanen ja Algeriasta, mut sit mul on Kosovost kaverei ja Venäjältä. Et ei mul oo irakilaisii kavereit oikeestaan, ei oo niinku täällä. On mul sellattii, mut ei ne oo niin läheisii, jos puhutaan nyt ihan läheisist kavereist. Ei ne oo ihan läheisii ... Siis ollaan me kaikki yhes, on mul kurdikavereitakin, siis en mä huomioi, et onks se kurdi tai arabi ... Ei oo yhtään, mun mielest me ollaan kaikki yks, et ei meil oo, ei mejän kieli kurdi ja arabi oo mitään merkitystä mun mielest, ei pitäis olla.

Erilaisuuden kokemukset sekä epäily siitä, että häntä ei kohdella tai tulla tulevaisuudessa kohtelemaan tasa-arvoisesti valtaväestöön nähden, tuo Erhanin kuvaukseen kaveriporukastaan *vastakulttuurisia* piirteitä. Omia juuria ei hävetä, vaan päinvastoin niistä ollaan ylpeitä ja niitä korostetaan. Tässä on yhtymäkohtia esimerkiksi Yhdysvaltoihin, jossa mustat ovat muodostaneet vastakulttuurin kyllästyttyään ”valkoisen esittämisen taakkaan”⁴³ tai Suomessa kosovolaistaustaisiin poikiin, jotka syrjinnän seurauksena kapinoivat korostamalla omaa kulttuuriaan.⁴⁴

Oikeestaan ne sanat ei vaikuta muhun mitenkään negatiivisesti, jos mä sanoisin se vaikuttaa muhun positiivisesti, me käytetään mamu-, pakolaissanoja tosi paljon kavereitten kans ... joo me pidetään

itteämme pakolaisina ja maahanmuuttajina, et ei, jos joku sanoo mamu, pakolainen, ei se vaikuta mitenkään negatiivises mieles ja niinku enemmän ylistetään sitä, et me ollaan pakolaisii.

Kokonaisuutena Erhanin kertomuksesta voidaan nostaa esiin voimakkaat erilaisuuden kokemukset jokapäiväisessä elämässä. Hän tuntee olevansa erilainen kuin valtaväestö esimerkiksi kaupassa asioidessaan sekä koulun arjessa. Lisäksi hän epäilee tulewansa myöhemmin työelämässä kohdelluksi eri tavalla kuin muut. Hän on myös hyvin ylpeä juuristaan ja jakaa nuoret kahteen selvään leiriin: maahanmuuttotaustaisiin ja suomalaisiin.

Annah

Annahin juuret ovat Lähi-idässä. Hän puhuu Kurdistanista, jota ei virallisesti ole olemassa kansainvälisen yhteisön tunnustamana itsenäisenä valtiona, mutta hänen sukunsa kotikaupunki sijaitsee Irakin kurdialueella, eikä Annah miellä itseään irakilaistaustaiseksi. Niinpä häntä voi pitää kurditaustaisena. Perheensä taustasta ja tulosta Suomeen hän kertoo seuraavaa:

Mun perhe muutti tänne, mä en tiiä, mut mun veli on nyt 20 ja mun veli oli kolme kun ne muutti tänne. Eli ne on ollu just joku kaks vuotta ennen kun mä synnyin, eli [vuonna] -97 ne tuli tänne varmaan... Sodan takii... mun äidinäiti murhattiin mun äidin eessä. Mun äiti sai sen takii ton sairauden, kun se trauma, niinku sen trauman kautta. Ja sit mun äiti ei enää kestäny Kurdistanin niinku kaikkii niitä, sitä, mikä sen miehen nimi oli, joka oli siellä diktaattorina.

Mä en nyt muista ihan, irakilainen ... Niin sitten siellä mun äiti ei enää kestäny sitä. Sitten mun isä tuli tänne, se asu täällä joku kolme vuotta. Sitten mun äiti ja mun veli meni Syyriaan ja sit sitä kautta ne tuli tänne Suomeen, koska ne ei kestäny enää olla Kurdistanissa kun siellä oli sota ja plus mun äidin kaikki traumat ja ne. Kun mun äiti oli sairas, niin sen oli pakko tulla Eurooppaan korjaa se, et se sais täältä lääkkeitä ja hoitoo ja tälleen.

Annah on käynyt äitinsä kotiseudulla kolme kertaa. Vierailut ovat olleet hyvin vaikuttavia kokemuksia. Hän sanoo, ettei ole maahanmuuttaja mutta toisaalta ei ”todellakaan” suomalainen. Hänellä on kuitenkin selvä kansallinen identiteetti, jota hän valottaa seuraavasti:

[...] mä en oo maahanmuuttaja. Mä oon syntyny Suomessa ja mä en itteeni todellakaan laske suomalaiseks. Mä oon ihan ylpee kurdilainen ja ei mua niinku haittaa noi. Mut sit jos sitä käyttää rasisisella tarkoituksella, niin kyllä mä puolustan aina ulkomaalaisia. Mä oon aina ollu sellanen, joka puolustaa Kurdistania tosi hyvin. Ja ulkomaalaisiikin periaatteessa sillä tavalla, et jos joku suomalainen on sanonu jotain, niin mä oon heti vastannu, vaikka se ei liity muhun, vaikka se ei ois mun maa. Niinkun jos ne haukkus mun maata, niin mä aina puolustan, koska mä oon sellanen, et mä en haluu, et ihmisii kohdellaan huonosti. Ja jos suomalaisiikin haukutaan, niin mä puolustan kyl siinäkin, koska Suomi on kuitenkin antanu mun äidille turvapaikan ...

Kun Annahilta kysytään identiteetistä tarkemmin, hän sanoo olevansa kurdilainen. Se, että hän on syntynyt Suomessa, ei vielä saa häntä tuntemaan itseään suomalaiseksi. Toisaalta se, että hänessä virtaa ”turkkilaista ja arabialaista verta”, ei tee hänestä turkkilaista tai arabia. Kyse on siitä, että Annah *tuntee* olevansa kurdi.

Niin, siis mä sanoin, että mä en tunne itte olevani niinku suomalainen, tarkotin sitä. Siis mä tunnen olevani ihan kurdilainen sillä tavalla, vaikka mussa on turkkilaista verta ja arabialaista. Mut mä oon aina ollu silleen, et mä oon sata prosenttia kurdilainen. En mä haluu olla turkkilainen tai arabialainen. Ihan kurdilaiseks mä itteni lasken ja sillä tavalla ... Suomalainen on silleen, et jos ne on oikeesti suomalaisia. Mut jos esim mä oon syntyny täällä, niin en mä laske itteeni suomalaiseks. En mä oo mitenkään suomalainen, mä oon ihan niin kurdilainen.

Annah ihailee Lähi-idän kurdialueita ja haluaisi muuttaa sinne asumaan. Häntä kuitenkin huolettaa se, miten hyvin hän sopeutuisi asumaan muualla Suomessa syntyneenä, kasvaneena sekä suomalaisen koulun käyneenä.

Jos mä voisin nyt päättää, niin kyl mä varmaan sinne muuttaisin. Se on mulle tosi, tosi hyvä paikka ja siis siellä ne kaikki. Se on paljon, no ei voi sanoo rikkaampi maa, no periaatteessa voi. Se on paljon rikkaampi kun tää Suomi niinku nykyään. Siis siellä asiat on paljon kalliimpia ja sit siellä on paljo näitä tosi hyviä asioita, siellä meidän maassa. Ja mä haluisin joku päivä muuttaa sinne, mut sitten, niin mä en nyt tiedä,

että pystynks mä muuttaan sinne, kun mun koko tulevaisuus on nyt täällä mietitty.

Vaikka Annah ei ole omien sanojensa mukaan joutunut itse kohtaamaan rasismia, hän on nähnyt sellaista runsaasti suomalaisessa yhteiskunnassa.⁴⁵

En oo onneks [joutunut kohtaamaan rasismia], mut mun kaverit on tosi monta kertaa. Me oltiin [paikassa x] ja sitte mun kaverii haukuttiin, että hyi huivipää ja tällä lailla. Niin sit mä [...] huusin sille miehelle ihan täysiä, et millä oikeudella sä teet tälleen. [...] Mä huusin vaan täyttä suoraan, mä en ees kuullu, mitä se sano, mä vaan huusin ja huusin. Mä olin silleen, et tajuutsä, ja sitten sinne tuli vartijat ja sitten ne vartijat puhu sille miehelle. Ja mä olin silleen, et tajuuttekste, mä teen oikeen susta ilmoituksen, et miten sä voit haukkuu. Se sano sille, se haukku sitä somalialaistytö, et tapa ittes ja te syötte näitä verorahoja ja kaikkee tällasta.

Annahin suhtautuminen kavereihin on kahtalainen. Hän sanoo itsellään olevan paljon kavereita ja myös viettävänsä aikaa kavereidensa kanssa, mutta toisaalta hän ei pyydä heiltä koskaan apua. Hänen mukaansa hänen luottamuksensa on petetty liian monta kertaa, eikä hän halua näyttää kavereilleen heikkouksiaan. Hän jopa toteaa, että kaverit eivät merkitse hänelle paljoakaan – kavereiden puolustamista kuvaavista puheista huolimatta. Tässä hän kokee selvästi ulkopuolisuutta.

[...] en mä ikinä pyydä mun kavereilta mitään apuu. Mä oon sellanen, [...] et mä en halua näyttää ikinä mun heikkouksii. Mä en ikinä pyydä keneltäkään

apuu, niinku ikinä. Se on mulle sellast, opettajilta joo, vanhemmilta joo, mut en mä mun kavereille ikinä näytä mun heikkoutta. Vaikka ne on mun parhaita kavereita, niin en mä ikinä haluu olla silleen, et näytää, että mä oon heikko tai et mä pystyn oleen, et mä tarvin apuu tai jotain sellasta, mä en ikinä... Mut mun kaverit, ei ne niin paljo merkitse mulle tai sillä tavalla, et mulla kun mä en luota kehenkään. [...] Mä oon kaikkien kaa ja oon avoin ja tälleen. Mut en mä oo silleen, että mä luottaisin kehenkään.

Äiti, jonka kanssa Annah on asunut vanhempiensa erottua, on hänelle erittäin tärkeä. Haastattelun kuluessa käy selville, että tosiasiassa Annah toimii äitinsä huoltajana, koska tämä ei pysty huolehtimaan itsestään. Äidin traumatisoituminen synnyinmaassaan on vaikuttanut Annahiin voimakkaasti. Saattaa olla, että äidin trauman vuoksi hän on itsekin joutunut kokemaan asioita, joita nuoren ei pitäisi kokea.

On havaittu, että monet pakolaistaustaiset ihmiset joutuvat käsittelemään heihin kohdistuneen väkivallan aiheuttamaa traumaa. Tyypillisimmät oireet ovat psyykinen sekasorto, kyvyttömyys toimia, erilaiset fobiat, levottomuus, masennus ja henkiset sairaudet. Nämä kertovat usein jälkitraumaattisesta stressireaktiosta.⁴⁶ Yhteistä pakolaistaustaisille ovat myös kokemukset menetyksistä ja toisaalta selviytymisestä, muistot dramaattisista tapahtumista ja taakse jääneistä ihmisistä sekä oman identiteetin rakentaminen uudelleen maanpaossa. Suurimmalla osalla pakolaistaustaisista on siis omakohtaisia kokemuksia vaikeista koettelemuksista ja hengissä selviämisen kamppailusta.⁴⁷

[Äidin merkitys on] tosi iso. Ilman mun äitii, niinku mä en oo mitään oikeesti. Äiti on mulle kaikista tärkein. Koska nyt kun äiti kerto sen jutuista, että miten paljon se sai traumoja ja tälleen, kun sen oma äiti kuoli ja se surmattiin sen eessä. Niin sen takii mä en ikinä haluis, mielummin mä kuolisin ennen kun mun äiti kuolis. Mä en koskaan haluis nähä sitä päivää, kun mun äiti kuolee. Se on sellanen outo juttu, niin en mä ... Niin, siis mullekin on silleen, että aina kun mä meen Kurdistaniiin, niin ne itkee ja puhuu mun isoäidistä ja tällä lailla. Niin mä en ikinä haluu kohdata sellasta juttuu, se on niin outoa ja mä en ikinä haluu.

Annah on tämän luvun nuorista kaikkein vähiten kulttuurien välissä kansalliselta identiteetiltään. Hän kokee olevansa kurdi ja haluaisi myös asua Kurdistanissa pysyvästi. Toisaalta hän epäilee sopeutumistaan Kurdistaniiin, koska hänen tulevaisuuteensa on suunniteltu Suomeen. Hänellä on jonkinlaista ristiriitaa suhtautumisessaan kavereihin, joita hänellä kyllä on mutta joita hän ei omien sanojensa mukaan pidä tärkeinä. Ulkopuolisuuden tunne kertoo identifoivan kotoutumisen keskeneräisyydestä.

KUINKA MONTA SUKUPOLVEA ERILAISUUDEN KOKEMUS SÄILYY?

Kaikki haastattelemamme nuoret – Leyla, Erhan ja Annah – olivat kotoutuneet rakenteellisesti. He olivat haastatteluhetkellä päättämässä peruskoulun ja suuntaamassa toisen asteen koulutukseen, kuten suurin osa ikäluokastaan. Lisäksi heillä oli selvät toisen asteen koulutussuunnitelmat. Nuoret olivat myös kotoutuneet kulttuurisesti, mikäli sillä tarkoitetaan (kapea-alaisesti)

asuinmaan valtakielen oppimista ja yhteiskunnan pelisääntöjen omaksumista. Myös vuorovaikutuksellinen kotoutuminen oli hallussa, sillä heillä kaikilla oli runsas kaveri- ja tuttavapiiri, johon kuului monen eri kansan ja kulttuurin edustajia.

Identifioivan kotoutumisen keskeneräisyys vaikutti yhdistävän nuoria. Tällä ulottuvuudella kotoutunut henkilö kokee itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi ja tuntee yhteenkuuluvuutta muiden samaan yhteiskuntaan kuuluvien kanssa sekä näkee asuinmaansa myönteisessä valossa riippumatta siitä, mikä hänen kotikulttuurinsa tai taustansa on. Nuoret kertoivat ulkopuolisuudesta, vaikka eivät olleetkaan yksinäisiä. Heidän ulkopuolisuutensa oli ennen kaikkea ulkopuolisuutta suhteessa valtavaestöön. He kokivat itsensä osaksi joukkoa, kuten omaa etnistä ryhmäänsä, monikulttuurista kaveriporukkaansa tai vanhempien kotimaasta lähtöisin olevia, mutta he eivät tunteet olevansa osa Suomea. Ulkopuolisuuden tunnetta ei estänyt se, että he kaikki ovat syntyneet Suomessa. Nuorisotutkija Antti Kivijärvi⁴⁸ puhuu *erilaisten keskinäisestä solidaarisuudesta*, mikä tarkoittaa jaettua kokemusta ulkopuolisuudesta valta-yhteiskunnassa. Se ei välttämättä kumpua siitä, että valtavaestö käyttäytyisi näitä ihmisiä kohtaan avoimen rasistisesti, vaan ulkopuolisuuden tunteen taustalla voivat olla monet, pienemmät seikat.

Edes toisen sukupolven maahanmuuttotaustaiset nuoret eivät siis tunteneet itseään suomalaisiksi. Haastattelemiemme nuorten erilaisuuden kokemukset herättävät kysymyksen siitä, koska maahanmuuttotaustaisuus loppuu ja missä vaiheessa henkilö alkaa tuntea kuuluvansa joukkoon. Kuinka monenteen maahanmuuttotaustaiseen sukupolveen on mentävä, jotta erilaisuuden kokemukset kaikkoavat?

Identiteetin tärkeitä rakennusaineita ovat kieli, uskonto ja kulttuuri sekä kokemukset etniseen tai kansalliseen yhteisöön

kuulumisesta. Ihmisellä voi olla useita kulttuurisia, etnisiä tai kansallisia identiteettejä.⁴⁹ Leyla, Erhan ja Annah olivat erittäin ylpeitä juuristaan. He toivat haastatteluissa voimakkaasti esiin vanhempiansa kotimaan merkityksen omalle identiteetilleen. Siitä huolimatta tai kenties juuri siksi nämä nuoret arvostivat suuresti monikulttuurisuutta. Heidän kaveripiiriinsä kuului nuoria useista eri kulttuureista ja uskonnoista.

Vaikka ei ole olemassa tiettyä kotoutumisen muotoa ja muuttia, johon kaikkien pitäisi pyrkiä, itsensä paikantaminen johonkin jollakin tavalla on kotoutumisessa tärkeää. Se tarkoittaa muun muassa vastaamista seuraaviin kysymyksiin: Millainen minä olen? Mitä ympärilläni on? Mitä maailmassa voi saavuttaa? Mitä haluan tehdä? Mikäli joutuu kohtaamaan syrjintää ja rasismia, vastausten löytäminen ei ole helppoa. Kaikki tutkimamme nuoret olivat kokeneet rasismia, joka oli kohdistunut joko heihin itseensä tai kavereihin. Se oli ilmennyt nimittelynä, huuteluna ja pilkkaamisena, joskus jopa fyysisenä väkivaltana. Syrjintäkokemuksia oli ollut myös koulussa: esimerkiksi opettajan syrjiväksi koettu käytös oli aiheuttanut ristiriitoja tämän kanssa. Nuoret eivät mieltäneet saaneensa tasavertaista kohtelua muihin koulun oppilaisiin verrattuna. Nuorten toive olikin, että asioita tarkasteltaisiin kaikkien osapuolten, ei vain valtaväestön, näkökulmasta.

Kokemansa rasismien ja syrjinnän vuoksi nuorilla ilmeni myös vastakulttuurista puhetta:⁵⁰ omaa kulttuuria tuotiin voimakkaasti esiin tai suorastaan kapinoitiin ”suomalaista kulttuuria” vastaan. On muistettava, että jos nuorten halutaan kotoutuvan Suomeen kaikilla kotoutumisen osa-alueilla, yhteiskunnassa on vallittava laaja hyväksyntä monikulttuurisuudelle.⁵¹ Lisäksi on pidettävä mielessä, että kotoutuminen ei tarkoita vanhempien kulttuurin tai omien juurien hylkäämistä. Sen sijaan se tarkoittaa sitä, että yksilö elää tasapainossa

eri kulttuurien vaikutuspiirissä ja tuntee yhteenkuuluvuutta muiden saman yhteiskunnan jäsenten kanssa riippumatta siitä, mikä hänen taustansa on.

Vaikka tutkimiemme nuorten kokemukset olivat samantyyppisiä, heidän välillään oli myös eroja. Leylalla oli ristiriitoja sekä opettajan että koulukavereiden kanssa. Hänellä oli erittäin voimakkaita erilaisuuden kokemuksia, ja hän totesikin tulevansa olemaan aina erilainen kuin muut. Tämäntyyppisiä ajatuksia oli myös Erhanilla, joka arveli, että minne tahansa hän meneekin, häntä pidetään erilaisena kuin muita. Hän myös uskoi, ettei hän tulevaisuudessa saisi työmarkkinoilla tasavertaisia mahdollisuuksia valtaväestön kanssa. Hän kuitenkin erosi Leylasta vanhempien kotimaan ihannoinnissa: Erhan haaveili muutosta Irakiin tasavertaisempien mahdollisuuksien vuoksi, mutta Leyla ei nähnyt tulevaisuuttaan Somaliassa. Vielä voimakkaammin vanhempien kotimaata ihaili Annah, jonka puheissa ”Kurdistan” esiintyi paratiisimaisena paikkana, jossa asiat ovat paljon paremmin kuin Suomessa. Lisäksi hän puhui kurdilaisesta verestä ja siitä, ettei ”todellakaan” ole suomalainen. Kuitenkaan hän ei ollut varma, voisiko hän asua tulevaisuudessa Kurdistanissa, koska on elänyt koko tähänastisen elämänsä Suomessa.

Tutkimuksemme herättää useita tärkeitä kysymyksiä. Mihin johtaa tunne siitä, että ei kuulu joukkoon, jos kokemus on ollut läsnä koko elämän ja näyttää jatkuvan tulevaisuudessakin? Alkaako Suomeenkin muodostua esimerkiksi Yhdysvaltojen tapaan ryhmiä, jotka ovat ikään kuin saarekkeita kansakunnan sisällä ja luovat oman vastakulttuurinsa? Miten voidaan vahvistaa joukkoon kuulumisen tunnetta, vai onko se tarpeellistakaan? Onko identiteetti kenties niin elastinen, että se joustaa kulloisenkin sosiaalisen ryhmän mukaan niin, että yksilö kokee kuuluvansa eri yhteisöihin ja osoittaa eri puolia itsestään

tilanteeseen parhaiten soveltuvalla tavalla? Tulevaisuudessa erilaisuuden kokemuksia on tutkittava pitkäjänteisten avulla, jotta tiedetään, muuttavatko ne muotoaan tai katoavatko ne elämänkaaren aikana.

Kuinka sitten voitaisiin tukea kotoutumista ja edistää Suomen aitoa monikulttuurisuutta? Ensinnäkin opettajien, kasvattajien ja muiden yhteiskunnan toimijoiden on kohdeltava ihmisiä tasa-arvoisesti, jotta he eivät synnyttäisi tai vahvistaisi nuorissa kokemusta siitä, että nämä eivät kuulu joukkoon. Yhteenkuuluvuutta muiden kanssa voi tuntea erilaisista taustoista huolimatta. Suomeen kotoutuneita nuoria voisi kutsua kouluihin puhumaan ja kertomaan omakohtaisten esimerkkien avulla, miten he ovat tasapainoilleet erilaisten kulttuurien piirissä. Lisäksi erityisesti peruskoulujen opinto-ohjauksen olisi hyvä tunnistaa nuorten ulkopuolisuuden kokemuksia ja kehittää erilaisia tukimuotoja näihin tilanteisiin.

LUKU 7

1. Muukkonen 2017a, 35.
2. Van Oudenhoven 2006; Lehtonen 2009; UNHCR 2016.
3. Min 2004, 338.
4. Saukkonen 2017, 57.
5. Esim. Forsander & Ekholm 2001; Pohjanpää, Paananen & Nieminen 2003; Westin 2006; Tilastokeskus 2016c; Helsingin kaupunki 2017.
6. Ks. Saukkonen 2017.
7. Saukkonen 2017, 18, 70.
8. Salminen 2012, 4.
9. Maxwell 2016, 232.
10. Ks. Berger & Luckmann 1995.
11. Koski 2000, 143.
12. Ks. esim. Gordon 1964, 242–243.
13. Westermeyer 1989, 29; Nguyen 2006, 320.

14. Maxwell 2016; FRA 2010; Saukkonen 2017. On syytä korostaa, että kulttuuri on paljon muutakin kuin kansallisvaltion liittyvä asia tai ”kansallinen kulttuuri”. Muutkin kulttuurin ulottuvuudet, kuten ”alakulttuurit” (esimerkiksi musiikkigenret) voivat olla kulttuurisen identiteetin kannalta hyvin tärkeitä, jopa tärkeämpiä kuin kansalliset kulttuurit. Tässä luvussa emme kuitenkaan pureudu alakulttuureihin.
15. Fordham & Ogbu 1986; Ogbu & Simons 1998.
16. Sam & Berry 2006, 1.
17. Berry 1997; 2006a.
18. Berry 1997; Berry 2006a, 35.
19. Saukkonen 2017, 15.
20. Berry 2006b, 51, 54.
21. Soilamo 2006, 27–28.
22. Muukkonen 2017, 34.
23. Weinreich 2009, 125.
24. Portes & Fernández-Kelly 2008, 12–13.
25. Horenczyk 2009, 72–75.
26. Bhatia & Ram 2009, 147–148.
27. Frankl 1984, 13.
28. Donà & Ackermann 2006, 227–229. Ks. UNHCR 2016.
29. Saukkonen 2017, 58.
30. Sam 2006, 20.
31. Berry 2006a, 36.
32. Ks. Puuronen 2011; Souto 2011; Sinokki 2017a.
33. Esim. Cillessen & Mayeux 2004.
34. Saukkonen 2017, 72.
35. Rutland ym. 2012, 297.
36. FRA 2017, 78.
37. Ks. Sinokki 2017a.
38. Berry 2006b.
39. Ogbu & Simons 1998; MacLeod 2009; McClelland & Karen 2009; Leonardo & Grubb 2014.
40. FRA 2017, 13.
41. D’hondt ym. 2016, 220.
42. ”Valkoisen esittämisen taakka” (*burden of acting white*) on 1980-luvulla Yhdysvalloissa kehitetty käsite, joka viittaa siihen, että jos mustaihoinen pärjää koulussa, vertaisryhmä alkaa pilkata häntä siitä, että hän yrittää olla kuin valkoihoinen. Niinpä koulussa pärjäävän mustaihoisen on joko alisuoriuduttava tahallaan tai sitten kehitettävä erinäisiä strategioita, joiden avulla hän voi sekä olla hyvä koulussa että välttää vertaisryhmän pilkan. Ks. Fordham & Ogbu 1986; Ogbu & Simons 1998.
43. Kokkonen 2005.
44. Ks. Puuronen 2011
45. Allen, Basilier Vaage & Hauff 2006, 198–208.
46. Ehrensaft & Tousignant 2006, 469.
47. Kivijärvi 2015, 23.
48. Saukkonen 2017, 73.
49. Ks. Fordham & Ogbu 1986; Ogbu & Simons 1998; Kokkonen 2005.
50. Ward & Leong 2006, 499; FRA 2017.